

**СЕКЦІЯ «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ»**

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АНОМАЛІЇ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМАХ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ**

*Цибульська Е. І., к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»,
м. Харків, Україна*

Процес розвитку світової економіки привів до того, що всі держави, у тому числі й з перехідною економікою для забезпечення національної конкурентоздатності перебувають в пошуку механізмів адаптації до процесів глобалізації. Процес адаптації є хворобливим, тривалим і супроводжується істотними інституціональними змінами. Причому слід зазначити той факт, що різні економічні системи не можуть по шаблону використовувати одні й тіж самі інституціональні стратегії, тому що в кожній економічній системі склалися свої національні соціально-економічні умови, які надалі й визначають, на думку Де Мело, успішність інституціональних змін [1]. Особливо болісно інституціональні зміни проходять у країнах СНД, тому що дані країни не тільки змушені адаптуватися до викликів глобалізації, але й вести трансформацію в напрямку ринку. Особливо важко інституціональні зміни відбуваються в Україні, так вона на момент початку трансформацій у напрямку ринку мала найвищий серед країн Східної Європи, по даним ЄБРР, коефіцієнт «деформації» національної економіки під дією «втягування» її активів у союзне підпорядкування, а також функціональну спеціалізацію із країнами РЕВ. Для України цей коефіцієнт склав 0,93 (для порівняння Молдова - 0,44; Естонія - 0,45; Латвія - 0,62, Литва - 0,68, Росія 0,79) [2]. Було доведено, що країни з низьким коефіцієнтом «деформації» проведуть інституціональні перетворення по адаптації до ринкових умов і процесів глобалізації більш швидкими темпами й з найменшими втратами, у той час як «деформовані» країни, такі як Україна, будуть робити це значно довше й з меншим розмахом змін [3]. На підтвердження цього факту можна відзначити, що Україна неефективно адаптується до викликів часу. Так відповідно до рейтингу глобальної конкурентоздатності (GCI-2015-2016), складеному експертами Всесвітнього Економічного Форуму, найбільше «провальним» українським фактором конкурентоздатності є саме стан інститутів. Україна по цьому показнику займає 130-і місце у світі [4]. Наведені дані свідчать про відсутність ефективного механізму реалізації інституціональних норм у країні, що в чималому ступені пов'язане з наявністю широкого спектра аномальних форм інституціоналізації, включаючи «провали» ринку й держави, деформалізацію правил, дисфункцію цілого ряду інститутів (у тому числі інститутів розвитку), інституціональні «пастки» й «розриви», системну корупцію й т.д.

Подолання даних інституціональних аномалій вимагає їхньої класифікації й розвитку категоріального апарата; розробки методів і механізмів протидії їм (у тому числі превентивних) у ході проектування інститутів і підготовки комплексних інституціональних реформ, які неможливі без чіткої класифікації й закріпленого категоріального апарата.

Причини й способи подолання неефективності окремих економічних інститутів й інституціональної системи господарства в цілому завжди перебували у фокусі уваги вчених-інституціоналістів. У рамках як старої, так і нової інституціональних економічних теорій одержали критичне осмислення протиріччя й дисфункції інститутів капіталістичної системи, пов'язані з ними транзакційні витрати й негативні зовнішні ефекти, опортунізм агентів і т.д. (Е. Балацкий, Р. Барт, С. Баумик, Т. Веблен, В. Вольчик, Г. Демсец, Р. Капелюшников, Дж. Кларк, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Г. Міллер, У. Мітчелл, Т. Мо, М. Олсон, Д. Річардс, Д. Родрік, М. Сміт, А. Спайсер, О. Уильямсон, Б. Фрей, К. Хей, К. Шнайдер, Р. Ейхенбергер). В якості окремих напрямків досліджень виділяють аналіз «провалів» ринку й держави (П. Бейкер, Ф. Бейтор, Дж. Бьюкенен, А. Воробйов, Дж. Даннінг, Б. Коен, Д. Кермент, Дж. Ламбсдорф, А. Марчіано, Л. Салі, М. Уінн, М. Хан, К. Ерроу й ін.), а також різні прояви ефекту path dependence, у тому числі інституціональних «пасток» (П. Девід, В. Брайн Артур, Д. Норт, С. Лейбовіц, С. Марголіс, Р. Гаруд, В. Полтерович й ін.). Однак лише окремі роботи (А. Гриценко, К. Павлова, Д. Петросяна, Д. Фролова) присвячені спробам систематизації масиву проведених досліджень і формування концептуальних основ теорії інституціональних аномалій. При цьому дискусійними залишаються теоретичні питання інтерпретації й класифікації інституціональних аномалій.

Ціль дослідження - виявити сутність, специфіку, і форми прояву інституціональних аномалій.

Аномальна інституціоналізація являє собою процес перекрученого інституціонального розвитку макроекономічної системи, який веде до виникнення й стійкого закріплення дисфункціональних і деструктивних інститутів. Інституціональні аномалії - це типові, масово розповсюджені в суспільстві або локальному співтоваристві форми регулярних порушень соціально-економічних норм, як формальних, так і неформальних, які базуються на девіантній поведінці й приводять до стабільного відхилення сформованих інститутів від нормальних параметрів їхнього функціонування, а також до формування тінювих інститутів.

На основі досліджень нами сформована багатокритеріальна класифікація інституціональних аномалій, у рамках якої враховані сформовані до теперішнього часу концепції й теорії, що описують аномальні форми інституціоналізації економічних систем (див. табл.).

Інституціональні аномалії виступають об'єктивним результатом еволюції макроекономічних систем, що неминуче породжує різні проблемні ситуації й форми відносин, які неадекватно регулюються або взагалі не можуть регулюватися існуючими правилами.

Класифікація інституціональних аномалій

Класифікаційна ознака	Види інституціональних аномалій
1. Походження (генезис)	1.1 Успадковані: path dependence; придбані: трансплантаційні (атрофія й переродження інститутів, відторгнення інститутів, інституціональний конфлікт); еволюційні (інституціональні «травми», «склероз»)
2. Суб'єктність	Стихійні («провали» ринку, мутації інститутів, негативні інституціональні екстерналії, деформалізація інститутів); керовані («провали» держави; захоплення інститутів; негативна конвергенція інститутів; інституціональний паразитизм; нецільове використання інститутів, у тому числі маніпулювання інститутами, маскування інститутами, «підпорядкування» інститутів)
Класифікаційна ознака	Види інституціональних аномалій
3. Об'єктність	Функціональні (стійко неефективні й тіньові інституції, у тому числі форми опортунізму); структурні (стійко неефективні й тіньові моделі організації); нормативні (нечіткі, деформалізовані правила; деструктивні неформальні норми); ментальні (негативні стереотипи, деструктивні цінності, моделі ірраціонального прийняття рішень); міжінституціональні (інституціональні «розриви», «ями», «обвали», «петлі»)
4. Рівень (ранг)	Мега- (глобальні інституціональні «пастки», дисфункції міжнародних інститутів); макро- (дисфункції й патології інститутів економіки країни); мезо- (дисфункції й патології інститутів регіональної й локальної економіки); мікро- (організаційні патології й девіації); нано- (дисфункціональні патерни мислення й поведження, опортунізм агентів)
5. Масштаб	Дисфункції, у тому числі: елементні (дефекти, перекручування, недосконаlostі, нечіткість інститутів); системні (інституціональні «провали», фіаско, деформації, поява інститутів-гібридів); патології (інститути-інваліди, інститути-мутанти, антиінститути, колапс інститутів)
6. Щільність	Інституціональний «вакуум», аномія; інституціональні «порожнечі», «розлами», «діри», гетерономія
7. Стабільність	Інституціональна «крихкість», інституціональні «пастки»
8. Механізм інституційного генезису	«Трансплантаційні», модифікаційні, трансформаційні, модернізаційні, реставраційні, культиваційні аномалії
9. Динаміка розвитку	Агенезія (відсутність розвитку) інститутів; затримка в розвитку інститутів; гіпогенезія (недостатній розвиток) інститутів; гіпергенезія (надлишковий розвиток) інститутів
10. Характер впливу	Деструктивні, конструктивні аномалії

Тому дефекти, дисфункції та інші аномалії інститутів можуть сприйматися винятково негативно лише в коротко- і середньостроковому діапазоні, оскільки в довгостроковій перспективі вони стимулюють групи впливу до зміни сформованих інститутів і вивід економіки на якісно новий рівень розвитку. Причиною величезної розмаїтості інституціональних аномалій є той факт, що в еволюційному аспекті вони є результатом накладення різних версій того ж самого інституту один на одного в часі. Така класифікація вимагає застосування різних комбінацій методів та інструментів протидії інституціональним явищам.

Список літератури:

1. De Melo. Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies / De Melo, Martha, C. Denizer, A. Gelb and S. Tenev // World Bank Policy Research Working Paper. – 1997. – № 1886.
2. Transition Report 1999: ten years of transition. – European Bank for Reconstruction and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml/>.
3. Цыбульская Э.И. Исследование влияния исходных условий развития на институциональные изменения в странах с переходной экономикой в эпоху глобализации / Э.И. Цыбульская, Е.П. Миколенко // Научно-информационный журнал Харьковского национально-экономического университета «Бизнес Информ»: ИД «ИНЖЭК». – 2011. – №11. – С. 37–39.
4. Global Competitiveness Report 2015–2016. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.